

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук,
Д.В. Дергач, канд. філол. наук

ОКРЕСЛЕНІСТЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОГО НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

Стаття-рецензія на монографію Н.В. Гуйванюк
"Слово – Речення – Текст"
(Чернівці, 2009. – 664 с.)

У статті-рецензії розглядаються наукові підходи видатного українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора Ніни Василівни Гуйванюк до домінуючих параметрів мовних одиниць, які виявляються в їх структурній і функціональній реалізації. В першу чергу йдеться про основні категорії комунікативного, експресивного синтаксису, ідіостилістики та діалектології, ґрунтовно проаналізовані в монографії Н.В. Гуйванюк "Слово – Речення – Текст".

Ключові слова: синтаксична одиниця, модальність, семантика, контекст, комунікативний синтаксис, діалектна лексикографія.

The review article deals with the interpretation of the scientific ideas of famous ukrainian linguist, Doctor of Philology, professor Nina Vasylyvna Guyvanyuk. They are connected with the linguistic units' dominant characteristics, that are revealed in their structural and functional description. Firstly, the reference is making to the categories of communicative, expressive syntax, idiosyllistics and dialectology, thoroughly analysed in the monograph "Word – Sentence – Text", written by N.V. Guyvanyuk.

Key words: syntax unit, modality, semantic, context, communicative syntax, dialectal lexicography.

В статье-рецензии рассматриваются научные подходы известного украинского языковеда, доктора филологических наук, профессора Нины Васильевны Гуйванюк к исследованию доминирующих параметров языковых единиц, которые проявляются в их структурной и функциональной реализации. В первую очередь речь идет об основных категориях коммуникативного, экспрессивного синтаксиса, идиостилистики и диалектологии, детально проанализированных в монографии Н.В. Гуйванюк "Слово – Речення – Текст".

Ключевые слова: синтаксическая единица, модальность, семантика, контекст, коммуникативный синтаксис, диалектная лексикография.

Наукові виддання з нагоди ювілейних дат українських мовознавців уже стали доброю традицією в національному мовознав-

стві. Значення таких книг для вітчизняної філології не викликає сумніву і з погляду комунікативної повноти фахівців, коли інформація про науковий доробок дослідника акумулюється в одному виданні та стає доступною широкому колу зацікавлених лінгвістів, і з погляду інтелігентного пошанування колеги, який багато зробив для української науки. Згадаймо хоч би ювілейні видання праць і джерел до творчого доробку Віталія Русанівського, Віталія Скляренка, Григорія Півторака, Лідії Лисиченко, Світлани Єрмоленко, Анатолія Загнітка, Флорія Бацевича, інших українських мовознавців – видання, які вже посіли своє особливе місце в історії українського мовознавства.

2009 року до ювілею Ніни Василівни Гуйванюк науковій громадськості була презентована монографія "Слово – Речення – Текст", яка вміщує опубліковані в різні роки в Україні та за кордоном вибрані наукові праці мовознавця. Об'єднані навколо проблематики, в яку Ніна Василівна залюблена з дитинства, – краса та націєоб'єднувальна сила рідного слова, наукові роботи з вражаючого доробку автора в понад 270 одиниць демонструють дослідницьку широту, еволюцію філологічних поглядів професора Н.В. Гуйванюк, глибоку ерудицію в аналізі мовних фактів, що поєднують філологію із досягненнями інших галузей гуманітарного знання.

Зважаючи на те, що динамічний характер сучасного наукового пошуку спирається на інтегральні підходи до чітко визначеного об'єкта вивчення, комплексний підхід авторки монографічного дослідження до мовних явищ дозволяє сформулювати передусім загальні тенденції щодо подальшого розвитку синтаксичного вчення (улюбленого об'єкта наукових зацікавлень автора) у проекції на поглиблення процесів інтелектуалізації української літературної мови, її домінуючих функціональних, комунікативних, емоційно-експресивних параметрів.

Н.В. Гуйванюк – беззаперечний авторитет у галузі сучасного українського синтаксису. З іншого боку, запропонувавши якісно модерну теорію кореферентності синтаксичних одиниць, вона, що важливо, спирається на ґрунтовні наукові погляди видатних українських мовознавців – В. Сімовича, О. Курило, О. Си-

нявського, Ю. Шевельова, І. Слинька, І. Чередниченка, Ю. Карпенка, З. Іваненко та ін., про яких вона неодноразово і з найширшою вдячністю згадує на сторінках видання. Зауважимо на теплоті та глибокій повазі, з якими Н.В. Гуйванюк згадує провідних українських дослідників, які вплинули на формування наукового світогляду й особистих високих людських якостей Н.В. Гуйванюк.

Прошло не так багато часу – і вже сьогодні професор Н.В. Гуйванюк може, а головне має бажання передавати свій неоціненний досвід українського мовознавця учням. За останні роки Ніна Василівна консультувала написання кількох докторських дисертацій, виховала близько 20 кандидатів філологічних наук, що свідчить про її неабиякий талант у згуртуванні навколо себе колег і однодумців.

Очолоючи чернівецьку школу синтаксистів, Н.В. Гуйванюк на основі вже сформованої наукової традиції та водночас активного пошуку в галузі сучасних граматичних підходів щодо природи й функцій мовних одиниць цілком справедливо зосереджується на нових підходах опису синтаксичних конструкцій, а отже, активно розвиває модерну наукову думку.

Лінгвістичний вектор аналізу, позначений антропоцентричними домінантами, актуалізується в сучасному науковому дослідженні, як правило, моделлю вивчення проблематики вербалізації свідомості людини в різних мовних одиницях. У такому ракурсі Н.В. Гуйванюк цілком слушно зауважує, що "антропоцентричний підхід до системного опису комунікативних одиниць дає змогу схарактеризувати їх за емоційністю та експресивністю, адже вони відображають різноманітні душевні переживання людини, почуття, оцінке... ставлення до зображуваного"¹. Відтак, мовознавча інтерпретація зазначеної аспектології ґрунтується, зокрема, на віднайденні представлених у тексті як особливому виразнику суспільної свідомості специфічних мовних констант, які б дозволили виявити процеси специфічного відображення дійсності та, як наслідок, схарактеризувати особливості людського мовомислення. Це, у свою чергу, пояснює зверненість Н.В. Гуйванюк до актуальних сьогодні функціонального та

комунікативного напрямків опису мовних одиниць, зокрема синтаксичних. Застосування в наукових спостереженнях подібних практик пов'язується з інтерпретативним підходом до аналізу мовних універсалій, а отже, з їх динамікою, зреалізованою в різних контекстах, різних комунікативних ситуаціях, на чому наполягає автор, зазначаючи, що "комунікативна організація речення і вирізняється... тим, що вона спрямована не у сферу мови, а у сферу мовлення"².

Опис динамічної природи визначеного об'єкта дослідження, на нашу думку, чітко зафіксований вже в назві книги. "Слово – Речення – Текст": відразу стає зрозумілим, що мова буде йти не про формальне відтворення особливостей цих мовних одиниць, а про механізм функціонального переходу, функціональної кореляції їх між собою, екстра- й інтралінгвальні чинники, які, безперечно, впливають на активізацію компонентів, домінантних для аналізу відповідного типу комунікації.

Заслуговує на схвальні відгуки і структура рецензованої монографії. Ретельно продуманою видається концепція аналізу слова (його інтелектуальних потенцій, дотичності до сакрального, місця у функціонуванні живої народної мови) як першооснови пізнання природи та типології синтаксичних одиниць, проблем і перспектив їх розвитку. Детально коментовані спостереження щодо окресленої проблематики, які становлять основу монографії, автор систематизує, на наш погляд, логічно та коректно. Починаючи наукове дослідження з характеристик основ синтаксичної номінації, автор робить ґрунтовні висновки в контексті її значення для побудови різних синтаксичних конструкцій, а також тих домінант, що є показовими для ілюстрації їх зв'язку з категоріями модальності, комунікативного, експресивного та функціонального синтаксису.

Промовистим щодо ґрунтовності наукової концепції Н.В. Гуйванюк є факт звернення до актуальної, але несправедливо мало описаної проблеми – місця пунктуації в системі філологічного знання. І що важливо, йдеться не про формальний бік цього питання, а про аналіз глибинних смислів такого лінгвістичного явища як розділові знаки. Беручи до уваги пунктуацію

поезії Емми Андіївської, Ніна Василівна формує цілком об'єктивні уявлення в аспекті тенденцій розвитку індивідуально-авторської пунктуації, що в сучасному світі, без сумніву, впливає як на сприйняття текстів окремо взятого митця, так і на трансформації розуміння семантики мовних одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

Іншими словами, йдеться про потужну внутрішню, інтралінгвальну зумовленість, яка визначає об'єкт і характер дослідницької практики. Особливо яскраво це виявляється в логічно окресленому Ніною Василівною Гуйванюк аспекті – вивченні параметрів ідіостилістичних доміант митця крізь призму різних мовних універсалій (модальності, засобів іронії, етнолінгвістичних характеристик), що в результаті реалізує загальну тезу щодо інтелектуальних потенцій літературної мови.

Загалом розділ монографії "Про мову письменників" не випадково присвячений вивченню з лінгвістичного погляду творчості О. Кобилянської, Ю. Федьковича, "Покутської трійці". Відомо, що ці митці, як і сама Ніна Василівна, є вихідцями зі славного Чернівецького краю, тому це ще раз підкреслює її залюбленість в рідне – в рідну землю, в рідне слово, в рідних людей. Беручи до уваги функціонування синтаксичних одиниць, елементів розмовного мовлення, етнолінгвістичних конструктів у творах цих письменників, дослідниця майстерно показала мовно-символьний колорит Буковини у проекції на розбудову української мовної картини світу. Новаторською видається запропонована Н.В. Гуйванюк концепція аналізу кореляції граматики, зокрема синтаксису, з когнітивними характеристиками мови "у зв'язку з центральними поняттями мовного образу автора, ідіостилію та ідіолекту"³ на тлі загальних тенденцій розвитку української літературної мови.

Ідейно-смісловим продовженням прокоментованого розділу, без сумніву, є частина, присвячена питанням діалектології, – "Проблеми діалектології: лексикологія, лексикографія, синтаксис", що виявляється в науковому зацікавленні Н.В. Гуйванюк елементами діалектного мовлення жителів рідної їй Буковини. Це дозволяє дослідниці говорити про "співіснування літератур-

ної мов та окремих специфічних територіальних елементів... і внутрішні закономірності еволюції літературної мови..., історичні зв'язки літературної мови та діалектів" ⁴.

Прикметно, що авторка робить синкретичний діахронно-синхронний зріз окресленої проблематики, адже аналізує не лише сучасний стан і перспективи розвитку буковинських говірок, але й говорить про історію їх становлення, тлумачення та фіксацій, зокрема, на матеріалі лексикографічної праці Ю. Федьковича "Зборничокъ рідших руськихъ слівъ зъ Путилівського (Руссь-Кімполунгського) окола на Буковині". Назване видання відчутно вплинуло на системну наукову діяльність Чернівецької діалектологічної школи, представники якої (серед них і професор Н.В. Гуйванюк) уклали авторитетну працю в цій галузі – "Словник буковинських говірок". Побудований на послідовних методологічних засадах, його матеріал цілком узгоджується з традиціями лексикографування діалектної лексики, що склалася в українському мовознавстві в другій половині 20 століття (І. Чередниченко, І. Слинько, М. Грицак, М. Онишкевич та ін.). Сказане свідчить про коректність авторів, виявлену щодо попередників і послідовників, адже вказує як на врахування вже дослідженого матеріалу, так і на перспективу появи нових лексем, конструкцій, їх лінгвістичного опису, що, безумовно, дозволить говорити про показово широкий реєстр одиниць буковинських говірок.

Не менш важливим є й факт врахування в цій лексикографічній роботі зіставлення системних та індивідуальних рис, опису ідіолектів носіїв діалектної мови, що в результаті актуалізує ґрунтовний аналіз живого розмовного мовлення в поняттях і категоріях комунікативної лінгвістики. А це, в свою чергу, ілюструє активні процеси розвитку усного мовлення, можливі для коментування, зокрема і з точки зору соціолінгвістики, когнітивістики.

Рецензоване видання ще раз підтверджує актуальність для сучасної науки залучення до аналізу слова не лише мовознавчих критеріїв, але й ідей із різних галузей гуманітарного профілю. Як уже було сказано, у виданні робиться акцент на соціо-, психо-, когнітивній лінгвістиці – сферах, які об'єктивно повинні бути враховані для отримання ґрунтовних висновків, перспектив-

них у подальших наукових студіях. Так, домінантними видаються підходи: 1) когнітивний, який дозволяє окреслити механізми вербалізації свідомості людини, "схарактеризувати ментальні вияви мовних знаків" ⁵;

2) культурологічний, пов'язаний зі з'ясуванням своєрідних особливостей мовної картини світу різних народів;

3) соціолінгвістичний, що передбачає дослідження взаємозв'язків "мови і суспільства, форм існування мови залежно від їх соціальної зумовленості, відображення в мові суспільних процесів" ⁶. Деякі вчені, за спостереженнями Н.В. Гуйванюк, ототожнюють соціолінгвістичний метод із етнолінгвістичним, що є доволі дискусійним питанням, адже етнолінгвістика більшою мірою описує мову в її стосунку до мовної культури, а отже, етнокультурні, етнопсихологічні, ментальні чинники, які впливають на функціонування та розвиток мови;

4) психолінгвістичний, конструкти якого розглядаються в монографії в аспекті зв'язку комунікативної діяльності, ілюктивної функції мови та категорії толерантності, що в результаті корелюється з "високим інтелектуальним рівнем мовців та відповідним рівнем їх духовної культури" ⁷, а це, в свою чергу, свідчить про можливість мови реалізувати прогностичні інтелектуальні потенції.

Загалом аналіз понять "інтелект", "інтелектуальний", дотичних до еволюції літературної мови, на нашу думку, є одним із найактуальніших питань для сучасного мовознавства. Залучаючи до дослідницької практики всі перераховані вище підходи, варто, як на наш погляд, розширити їх перелік структурованими ідеями з філософії, логіки, естетики, які в сукупності дозволять описати іманентні характеристики трансформації лінгвальних знаків у зв'язку з фізіологічними особливостями людини, суспільно-політичними, науковими, культурними та іншими пріоритетами соціуму, на що, в першу чергу, реагує мова. Адже "інтелектуалізація мови – це передусім вимір змісту мовних одиниць, їх комунікативної довершеності, що репрезентує загалом рівень мислительної та гносеологічної діяльності народу" ⁸. В цьому аспекті Н.В. Гуйванюк цілком логічно звертається до вивчення

індивідуального та художнього мовлення й таким чином розглядає національну мову як визначальний складник національної культури, в якому генетично заковані засоби "інтелектуального й естетичного освоєння світу"⁹.

Наукова діяльність і переконливий творчий доробок професора Н.В. Гуйванюк виразно свідчать про активну реалізацію своїх поглядів у дослідницьке життя, оскільки будь-яке твердження, будь-який постулат Н.В. Гуйванюк є чітко окресленими, логічно обґрунтованими, що вказує на системний інтелектуальний підхід науковця до дослідницької практики. Вважаємо монографічну працю "Слово – Речення – Текст" справді помітним явищем у мовознавчому світі, якщо йдеться про контекст генетичного зв'язку вже сформованої традиції та сучасних аналітичних ідей щодо розвитку слова, речення та тексту як мовних одиниць.

¹ Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст / Ніна Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – С. 373; ² Там само; ³ Там само. – С. 15; ⁴ Там само. – С. 579; ⁵ Там само. – С. 15; ⁶ Там само. – С. 62; ⁷ Там само. – С. 72; ⁸ Там само. – С. 55; ⁹ Там само. – С. 54.